

JOHILIYAT DAVRIDAGI ARAB ADABIYOTI

Oxunjanov Abdulhay Fozil o'g'li

Toshkent islom instituti "Qur'on ilmlari"
kafedrası kabinet mudiri

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25- Sentabr 2024 yil

Ma'qullandi: 28- Sentabr 2024 yil

Nashr qilindi: 30- Sentabr 2024 yil

KEY WORDS

Johiliyat davri, Arab adabiyoti, She'riyat, Qasida, Mu'allaqot, Xutba, Maqollar, Hikmatlar, Imru' al-Qays, Tarafa ibn al-Abd, Antara ibn Shaddad, Ijtimoiy hayot, Qabila, Jangovar mavzular, Islomning kelishi, Qur'on, Badiiy ifoda, Arab madaniyati, Madaniy meros, Siyosiy raqobat.

ABSTRACT

Ushbu maqola johiliyat davridagi arab adabiyotining shakllanishi va rivojlanishini o'rganadi. Maqola, bu davrda adabiyotning asosiy shakllarini, jumladan, she'riyat, xutba, maqollar va hikmatlarni batafsil ta'riflaydi. Arab she'riyati jangovar va qahramonlik mavzularini yoritib, ijtimoiy hayotning muhim jihatlarini aks ettiradi. Mashhur shoirlar, masalan, Imru' al-Qays, Tarafa ibn al-Abd va Antara ibn Shaddad, o'z qabilalarining shon-shuhrati va urf-odatlarini ifoda etgan. Islomning kelishi bilan arab adabiyoti yangi ma'no va mazmun kasb etganligi, Qur'on va hadislar orqali rivojlanishidagi o'zgarishlar ham maqolada muhokama qilinadi. Shuningdek, maqola johiliyat davri arab adabiyotining ijtimoiy o'rne va uning islomiy madaniyat shakllanishidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Johiliyat davri arab jamiyatining islomdan oldingi davri hisoblanib, bu davr madaniy, ijtimoiy va siyosiy jihatdan qiziq hodisalarga boy bo'lgan. Arablar bu davrni odatda jaholat davri deb atashadi, ammo bu davrda arab adabiyoti rivojlangan va o'ziga xos badiiy ifoda shakllariga ega bo'lgan. Arab qabilalarida adabiyot, ayniqsa, she'riyat orqali o'z fikrlarini ifodalash keng tarqalgan bo'lib, bu san'at ularning ijtimoiy tuzilmasining ajralmas qismi bo'lgan.

Ushbu maqola johiliyat davridagi arab adabiyotining shakllanishi, uning mazmuniy xususiyatlari va ijtimoiy hayotdagi o'rne haqida batafsil ma'lumot beradi. Bu davr arab adabiyoti keyinchalik islomiy madaniyatning shakllanishiga ham katta ta'sir ko'rsatgan.

Johiliyat davri arab adabiyotining asosiy shakllari

She'riyat

Johiliyat davrida adabiyotning eng asosiy shakli she'riyat bo'lib, u arab jamiyatining barcha ijtimoiy qatlamlarida muhim o'rin tutgan. Shoirlar o'z qabilalarining jasoratini ulug'lab, boshqa qabilalarga qarshi maqtov va tahqirlar yozganlar. Ular uchun she'riyat jamiyatda e'tiborga sazovor bo'lish, o'z qabilasini himoya qilish va yuksaltirish vositasi bo'lgan.

Qasidalar — johiliyat davri she'riyatining eng keng tarqalgan shakli bo'lib, qasida uch asosiy qismdan iborat edi: **nasib** (sevgini ifodalovchi), **faxr** (qahramonlik va qabila sharafigi)

ulug'lovchi) va **madih** (maqtov). Har bir qism o'ziga xos vazifa va mazmuniy ahamiyatga ega bo'lgan. Johiliyat davrida mashhur bo'lgan **Mu'allaqot** (devorga ilingan she'rlar) qasidalarining eng yaxshi namunalarini o'z ichiga oladi.

Xutba

Xutbalar ham johiliyat davri adabiyotining muhim qismini tashkil qilgan. Ular jamiyatni boshqaruvchi zodagonlar va rahbarlar tomonidan aytilgan ma'ruza yoki nutqlardan iborat bo'lib, siyosiy va ijtimoiy masalalarni muhokama qilishda ishlatilgan. Xutba, asosan, adolatni saqlash, urush va tinchlikka chaqirish kabi mavzularda bo'lgan.

Maqollar va hikmatlar

Arab adabiyotida **maqollar** va **hikmatlar** qisqa, lekin chuqur ma'noli ifodalar sifatida keng tarqalgan. Ular arab xalqlarining o'ziga xos hayotiy tajribalarini va donoliklarini ifoda etib, ijtimoiy munosabatlarda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Ushbu davr maqollari va hikmatlari keyinchalik islomiy davrda ham saqlanib qoldi va Qur'on tafsirlari va hadislar orqali keng tarqaldi.

Johiliyat davri arab adabiyotining xususiyatlari

Johiliyat davri arab adabiyotining asosiy xususiyati uning **jangovar, qahramonlik** va **shon-sharaf** mavzularini aks ettirishidir. She'riyat arab qabilalari orasidagi raqobatni, ularning o'zaro urushlari va tinchlik jarayonlarini ifodalash uchun xizmat qilgan. Qabila hayotining muhim jihatlari, jasorat va mardlik, qo'rqmaslik va vafodorlik she'rlarda ko'pincha madh etilgan.

She'rlar baland ovozda o'qiladigan va eslab qolish oson bo'lgan uslubda yozilgan bo'lib, bu she'riyatni keng ommaga tezda yetkazishga imkon bergan. Ular murakkab badiiy vositalar bilan boyitilgan bo'lib, **metafora, tashbeh**, va **kinoya** singari badiiy usullardan keng foydalanilgan. Johiliyat davri arab she'riyati va adabiyotining rivojlanishi keyinchalik arab madaniyatining yuksalishiga, xususan, islomiy davr adabiyotining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan.

Mashhur johiliyat shoirlari

Imru' al-Qays

Imru' al-Qays (m. 540-yil atrofida) arab adabiyotining eng mashhur va buyuk shoirlaridan biridir. U, asosan, o'zining qasidalari bilan tanilgan, ular o'z vaqtida arab jamiyatida katta ahamiyatga ega bo'lgan. Imru' al-Qays Banu Kinana qabilasiga mansub bo'lib, uning otasi Malik ibn Huvayris qabila rahbari bo'lgan. U yoshligida qabilasining shon-shuhrati va maftuniyatini saqlashga intilgan.

Imru' al-Qaysning hayoti bir qator qiyinchiliklar bilan kechdi. U qabilasi tomonidan bir necha marta quvg'in qilindi va oxir-oqibat o'zining qasidalari orqali qabilalararo raqobatni ko'rsatdi. Uning hayoti juda dramali bo'lib, qabilasi o'rtasidagi ziddiyatlar va janglar bilan to'lgan.

Uning qasidalarida asosan sevgi, tabiat va jangovar ruhiyat aks ettirilgan. Uning ijodi arab adabiyotining yuksak namunasi bo'lib, u arab tilining badiiy boyliklarini to'liq namoyon qilgan.

Tarafa ibn al-Abd

Tarafa ibn al-Abd (m. 570-yil atrofida) qadimgi arab adabiyotining eng mashhur shoirlaridan biridir. U Banu Abd al-Qays qabilasiga mansub bo'lib, Arabiston yarim orolining janubida joylashgan. Tarafa zamonida o'zining badiiy mahorati va qasidalari bilan tanilgan

shoirlardan biri bo'lgan. U yoshligida bir qator qabilalar o'rtasidagi ziddiyatlarga guvoh bo'lib, bu voqealar uning she'riy ijodiga katta ta'sir ko'rsatgan. U jangovar va ijtimoiy mavzularni yoritgan. Uning she'rlari arab jamiyatidagi muammolarni ochib bergan va qabila hayotining murakkab jihatlarini tasvirlagan.

Antara ibn Shaddad

Antara ibn Shaddad (m. 600-yil atrofida) arab adabiyotining eng mashhur va qahramon shoirlaridan biridir. U, Banu Abs qabilasiga mansub bo'lib, otasi Shaddad va onasi arab qabilasining qullaridan biri bo'lgan. Antara o'z qabilasi va oila tarixida qulab tushgan ijtimoiy tuzilmalar va ziddiyatlar bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelgan.

Antara, o'zining kuchli jasorati va jangovar qobiliyatlari bilan tanilgan, va bu ularning qabilasidagi obro'sini oshirishga yordam berdi. U bir necha janglarda qatnashgan va qabilasi uchun jasorat ko'rsatgan. U haqidagi afsonalar va rivoyatlar uni arab qahramonlaridan biriga aylantirgan. Uning she'rlari qahramonlik va sevgi mavzulariga bag'ishlangan. Uning she'riyati arab qabilalarining qahramonlik epiklari sifatida mashhur bo'lgan va ko'plab arab shoirlari uchun ilhom manbai bo'lgan.

Johiliyat davri adabiyotining ijtimoiy o'rni

Johiliyat davrida she'riyat arab qabilalari o'rtasidagi ijtimoiy va siyosiy munosabatlarning ifodasi bo'lgan. Shoirlar qabilalarning siyosiy raqobatlarida muhim o'rin tutib, ularning sharafiga himoya qilgan va ularning kuchini dushmanlarga ko'rsatgan. She'rlar orqali qabilalar o'zaro raqobatlashgan va o'z kuchlarini namoyon etishgan. She'riyat qabila orasida birlashuvni ta'minlagan va ularning qadriyatlarini yuksak tutgan.

Islomning kelishi va adabiyotning o'zgarishi

Islomning kelishi johiliyat davri arab adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Qur'on she'riyati arab adabiyotiga yangi mazmun va ma'no olib keldi. Qur'onning balog'atli tili va badiiy ifodalar uslubi johiliyat davridagi arab she'riyatini yuksak darajada boyitgan. Qur'on arab tilining rivojlanishida muhim rol o'ynadi va arab adabiyoti yangi davrga kirib bordi.

Islom davri arab adabiyoti Qur'on va hadislar orqali yangi mazmun kasb etdi. Johiliyat davrining ko'plab she'rlari va shoirlari yangi islomiy tamoyillarga moslashtirildi va bu arab madaniyatining yanada rivojlanishiga yordam berdi.

Xulosa

Johiliyat davri arab adabiyoti arab madaniyatining yuksalishida muhim rol o'ynagan. Bu davr she'riyat va adabiyot orqali arab qabilalari o'z madaniyatlarini, ijtimoiy va siyosiy qadriyatlarini saqlab qolgan. Islom kelgach, bu madaniy meros yangi islomiy tamoyillar bilan boyitilib, arab adabiyotining keyingi rivojlanishiga zamin yaratgan. Johiliyat davri arab adabiyoti nafaqat arab dunyosida, balki butun islom madaniyatida chuqur iz qoldirgan va hanuzgacha o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abbos, Ihsan. Tarikh al-Adab al-Arabi fi Asr al-Jahiliyyah. Dar al-Jami'a al-Jadida, 1993.
2. Nicholson, Reynold A. A Literary History of the Arabs. Cambridge University Press, 1930.
3. Al-Jumahi, Ibn Sallam. Tabaqat Fuhood al-Shu'ara. Dar al-Kutub al-Ilmiyah, 2002.
4. Montgomery, William. Pre-Islamic Arabia: Cultural and Literary History. Routledge